

Etkili Turizm Diplomasisi, Aşı Turizmi ve Üçlü-Sarmal Modeli: Baltık Ülkeleri Araştırması

Effective Tourism Diplomacy, Vaccine Tourism and the Triple-Helix Model: An Investigation of the Baltic Countries

Armando Aliu* - Dorian Aliu** - Hakkı Çılgınoğlu***

Abstract: The Coronavirus (COVID-19) pandemic, which started at the end of 2019 and gradually spread all over the world, negatively affected the tourism industry. This study aims to examine effective tourism diplomacy and vaccine tourism in the Baltic countries by considering the Triple Helix Model. Through effective tourism diplomacy and the triple helix model, this research recommends an effective strategy agenda that offers innovation-oriented holistic perspective, strategic planning, stable/incremental growth, and regional development covering the years from 2021 to 2030 – 10 years period during the COVID-19 pandemic era in 3 Baltic countries (Latvia, Lithuania, and Estonia). Strategic planning, stable/incremental growth, and the implementation of effective strategies, as well as the interaction between public institutions and the private sector, universities, research centers, non-governmental organizations (NGOs), think-tanks, local administrations, youth and entrepreneurs must be directly involved in the solidarity and collaboration mechanism in the context of multi-level governance to optimize the damage caused by the COVID-19 pandemic in the tourism sector. Considering the positive impact of the tourism sector on at least 38 different sectors, the solidarity and collaboration mechanisms at the interregional, intercity, and intersectoral levels ought to be given a functional structure, in particular as it means a driving force effect. In this study, the vaccine tourism strategies of countries were also examined in the framework of tourism diplomacy. “BioNTech-Pfizer Vaccine”, “AstraZeneca-Johnson&Johnson-Oxford University Vaccine”, “Moderna Vaccine”, etc. that are considered to end the COVID-19 pandemic were explicated within the scope of vaccine tourism, the reasoning of tourists’ intentions for traveling to countries for vaccination purpose and issuing COVID-19 passports.

Structured Abstract: The Coronavirus (COVID-19) has negatively affected the tourism sector in the Baltic countries. This study aims to examine effective tourism diplomacy and vaccine tourism in the Baltic

* Uluslararası Göç Örgütü, Göç Yönetimi Birimi, Cenevre, İsviçre
Asst. Prof. Dr., International Organization for Migration

ORCID 0000-0002-3630-2516

armando.aliu@alumni.uni-heidelberg.de

** Dr., Kastamonu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü
Dr., Kastamonu University, Faculty of Tourism, Department of Gastronomy and Culinary Arts

ORCID 0000-0002-0663-0279

dorianaliu@gmail.com

*** Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü
Asst. Prof. Dr., Kastamonu University, Faculty of Tourism, Department of Gastronomy and Culinary Arts

ORCID 0000-0002-6787-3397

huzur37@yandex.com

Cite as/ Atıf: Aliu, A., Aliu, D., & Çılgınoğlu, H., (2021). Etkili turizm diplomasisi, aşı turizmi ve üçlü-sarmal modeli: Baltık ülkeleri araştırması. *Turkish Studies - Economy*, 16(2), 743-762.
<https://dx.doi.org/10.47644/TurkishStudies.49662>

Received/Geliş: 25 February/Şubat 2021

Accepted/Kabul: 20 June/Haziran 2021

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 June/Haziran 2021

CC BY-NC 4.0

countries by considering the Triple Helix Model. In this context, the tourism potential, and the vaccination policy to prevent the negative effects of the pandemic in three Baltic countries (Latvia, Lithuania, and Estonia) during the pandemic era were highlighted, comparatively. The common culture and historical background of these countries have enabled them to activate solidarity and collaboration pathways during this uncertain, unprecedented, and challenging time of navigating the COVID-19 pandemic.

In past, the Baltic Way deeply affected the independence, unity, and national identity of the Baltic countries. In the most difficult times, the Baltic countries have set an instance to other countries by ensuring solidarity and collaboration with each other. The tourism sector has been a crucial part of these countries' economies, particularly after regaining their independence in 1991. The pandemic has seriously damaged the healthcare of the people living in the Baltic countries, economic structure, socio-cultural life, and tourism industry. However, the Baltic countries have extended their helping hand to each other and made an outstanding effort to overcome the pandemic together with the spirit of the "Baltic Way" in 1989. Since the beginning of 2021, tourists from neighboring countries and countries that have difficulties accessing the COVID-19 vaccine and want to be vaccinated or receive therapy in SPA & wellness hotels, have been demanding to visit the Baltic countries within the scope of vaccine tourism and health tourism.

The pandemic has provided a great opportunity for the development of rural tourism focused on tourists at the local levels. There are many historical, natural, gastronomic, and cultural attractions in the less populated rural areas. During the pandemic era, attention should be paid to developing infrastructure, institutional capacity, cultural interactions, and collaboration of all stakeholders in the rural areas and at the local levels.

Through effective tourism diplomacy and triple helix model, this research recommends an effective strategy agenda that offers innovation-oriented holistic perspective, strategic planning, stable/incremental growth, and regional development covering the years 2021-2030 in the framework of vaccine tourism. The implementation of effective strategies, as well as the interaction between public institutions and private sector, universities, research centers, non-governmental organizations (NGOs), think-tanks, local administrations, youth, and entrepreneurs, ought to be involved in the solidarity and collaboration mechanism in the context of multi-level governance to optimize the damage caused by the pandemic in the tourism sector. The solidarity and collaboration mechanisms at the interregional and intersectoral levels ought to be given a functional structure. In the study, a regional tourism strategy and development plan for the Baltic countries has been developed by considering the "UN Sustainable Development Goals (SDGs)", "European Biodiversity Strategy 2030", "2030 Vision of the Baltic Sea Region", "Estonia 2030 Foreign Policy Strategy Report", "Development Plan for Adaptation to Climate Change until 2030", "Report on the Impact of Climate Change in Estonia", and "Lithuania 2030 Vision Progress Report."

In this study, the vaccine tourism strategies of countries were also examined in the framework of tourism diplomacy. The vaccines (e.g., BioNTech-Pfizer Vaccine, and so on) that are considered to end the pandemic were explicated within the scope of vaccine tourism and reasoned the tourists' intentions for traveling to countries for vaccination purpose. In the statement made by the Latvian Minister of Health, he emphasized the following motto: "Massive vaccination is our new Baltic Way to fully get rid of the COVID-19 pandemic."

The public institutions and the actors holding the government power play a vital role in combating the pandemic at many levels; such as the recovery of the economy, solidarity, and strengthening the tourism sector. In facing the unprecedented situation of the pandemic, the leadership of the government can enforce the COVID-19 crisis management of a severely affected destination, and the launch of tourism diplomacy for tourists to visit the touristic destinations can greatly contribute to the development of the tourism sector. It is strategically important for the future of the tourism sector to explicate how the government affects the international travel behavior of tourists as part of social responsibility in response to a global health crisis and to learn about the decision-making process of tourists.

Governments that define healthcare as their primary goal have often experienced fewer deaths and infections than governments that put the needs of the economy and politics at the forefront. In addition to the effective COVID-19 crisis management, leadership is an important element in determining the success or failure of practices toward the crisis. In the leadership process, it is vital to establish alliances, provide consensus and set up open, honest, accurate, and regular communication with the public and business world. In this framework, a strong collaboration ought to be established between public institutions, the private

sector, and academia in the Baltic countries to revive the tourism sector. Effective tourism diplomacy can be successfully implemented by the harmonious interactions of these three parts of the Triple Helix Model. In other words, the Triple Helix Model is used to analyze the interaction dynamics between the three institutional areas of university, industry, and government and to stimulate regional economic growth and entrepreneurial activity.

The Baltic countries (Latvia, Lithuania, and Estonia) enable tourists to travel to the countries with the vaccination intention and for the purpose to issue a COVID-19 passport in the context of vaccination tourism. Like many countries, the Baltic countries have commenced increasing vaccine stocks well above their population. Through the vaccine stock, these countries invest to guarantee vaccines for their citizens, keep up the increase in the number of tourists at a sustainable level and take advantage of the inclining rates due to the pressure on the unit price of the demand for vaccines.

Keywords: Tourism, Triple-Helix Model, Baltic Countries, COVID-19, Vaccine Tourism, Regional Tourism Development Strategy.

Öz: 2019 yılı sonunda başlayan ve giderek tüm dünya geneline yayılan Koronavirüs (COVID-19) pandemisi turizm sektörünü olumsuz anlamda etkilemiştir. Bu çalışmanın amacı, gelişmekte olan ülkelerde etkili turizm diplomasisi ve aşı turizminin Üçlü Sarmal Modeli çerçevesinde incelenmesidir. Bu çalışmada etkili turizm diplomasisi ve üçlü sarmal modeli ile 3 Baltık Ülkesi’nde (Letonya, Litvanya ve Estonya) COVID-19 pandemisi sonrası 2021-2030 yıllarını kapsayacak 10 yıllık dönem içerisinde bölgesel kalkınma, istikrarlı/birikimsel büyüme, stratejik planlama ve inovasyon odaklı bütünsel perspektif taşıyan etkili bir strateji ajandası önerilmektedir. Turizm sektöründe COVID-19 pandemisinin oluşturduğu tahribatı optimum düzeyde iyileştirmek amacıyla çok-katmanlı yönetim bağlamında kalkınma, stratejik planlama, istikrarlı/birikimsel büyüme ve etkili stratejilerin uygulanmasında kamu kurumları ile özel sektör arasındaki etkileşimin yanı sıra üniversitelerin, araştırma merkezlerinin, sivil toplum kuruluşlarının, düşünce kuruluşlarının, yerel yönetimlerin, gençlerin ve girişimcilerin doğrudan dayanışma ve işbirliği mekanizmasına dahil edilmesi gerekmektedir. Turizm sektörünün en az 38 farklı sektöre de olumlu etkisi dikkate alındığında özellikle itici güç etkisi anlamı taşıması bakımından bölgeler-arası, şehirler-arası ve sektörler-arası düzeylerde dayanışma ve işbirliği mekanizmalarına fonksiyonel bir yapı kazandırılmalıdır. Çalışmada, turizm diplomasisi kapsamında ülkelerin aşı turizmi stratejileri de incelenmiştir. COVID-19 pandemisine son vermesi düşünülen “BioNTech-Pfizer Aşısı”, “AstraZeneca-Johnson&Johnson-Oxford Üniversitesi Aşısı”, “Moderna Aşısı” vb. gibi aşılardan aşı turizmi kapsamında turistlerin aşı yaptırmaya niyetleri ve COVID-19 pasaportu çıkarma amacıyla ülkelere seyahat etmelerindeki nedensellik açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Üçlü-Sarmal Modeli, Baltık Ülkeleri, COVID-19, Aşı Turizmi, Bölgesel Turizm Kalkınma Stratejisi

1. Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) dağılması ve Demir Perde’nin (Iron Curtain) sona ermesi sürecinde Baltık Ülkeleri 23 Ağustos 1989 yılında Estonya’da Tallinn’de Toompea Kalesi’nden başlayıp, Letonya’da Riga’nın Daugava nehrinden geçip ve Litvanya’da Vilnius’ta Gediminas Kulesi’ne kadar olan mesafede üç başkenti birbirine bağlayan 600 kilometreden uzun bir insan zinciri oluşturmak için 2 milyon insan el ele tutuşmuştur (Reuters haber ajansının verdiği bilgiye göre, insan zinciri hareketine Estonya’dan yaklaşık 700.000, Letonya’dan 500.000 ve Litvanya’dan 1.000.000 kişi katılmıştır) (Eglitis & Ardava, 2012; The Republic of Latvia, Ministry of Foreign Affairs, 2021a; UNESCO, 2021). Bu barışçıl siyasi gösteri Baltık Yolu olarak tarihe geçmiştir. Baltık Yolu, Baltık Ülkeleri’nin bağımsızlığını, birliğini ve ulusal kimliğini derinden etkilemiştir. En zor zamanlarda Baltık Ülkeleri birbirleriyle dayanışma ve işbirliği yaparak diğer ülkelere örnek olmuştur.

Baltık Yolu’nun tarihi arkaplanında Molotov-Ribbentrop Paktı vardır. 23 Ağustos 1939’da, SSCB Dışişleri Komiseri Vyacheslav Molotov ve Nazi Almanyası Dışişleri Bakanı Joachim von

Ribbentrop, “Üçüncü Alman İmparatorluğu ile SSCB arasında Saldırı Önleme Antlaşması (Molotov-Ribbentrop Paktı)”nı imzalamışlardır. Molotov-Ribbentrop Paktı Ek’inde, “Baltık Devletleri’ne (Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya) ait bölgelerde bölgesel ve siyasi bir yeniden düzenleme olması durumunda, Litvanya’nın kuzey sınırı, Almanya ve SSCB’nin etkili olacağı bölgelerin sınırını temsil edecektir – Gizli Ek Protokol Madde 1 – hükmü bulunmaktadır (Sužiedėlis, 1989). 28 Eylül 1939 tarihli yeni bir “Alman-Sovyet Sınır ve Dostluk Antlaşması”, Litvanya’nın da Sovyet çıkarları alanına dahil olduğunu belirtiyordu. Nazi Almanyası’na ait Molotov-Ribbentrop Paktı’nın nüshalarının Berlin’in bombalanması sırasında imha edildiği düşünülmekte ancak savaş sırasında Büyük Britanya tarafından Antlaşma’nın bir mikrofilminin elde edildiği ve daha sonra kitle iletişim araçlarına sızdırıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla Baltık Yolu’nun temel ilkeleri olan SSCB’den bağımsızlık, demokrasi ve özgürlük Antlaşma’da ifade edilen Baltık Ülkeleri’nin ulusal çıkarlarını ifade etmektedir. 23 Ağustos 1986’da Batı Ülkeleri’nden yurtdışına sürgüne gönderilen aydın kesim ve Baltık Devletleri’nde yaşayan onların destekçileri, Batı medyasının ve liderlerinin dikkatini Molotov-Ribbentrop Paktı’nın gizli eklerine çekmeye çalışmışlardır. 15-19 Eylül 1986 tarihleri arasında Jürmala’da ABD ile SSCB arasındaki ilişkiler üzerine bir konferans düzenlenmiştir. Konferans sırasında ABD delegasyonu SSCB’nin Baltık Ülkeleri üzerindeki işgalini derhal sona erdirmeye konusunu gündeme getirmiştir. Haber ivedilikle “Radio Free Europe/Radio Liberty” ve “The Voice of America” radyo istasyonlarından çevrilerek Baltık Ülkeleri’ne ulaştırılmıştır. Baltık Yolu, hiç şüphesiz, Baltık Devletleri’nin bağımsızlığını yeniden kazanma yolundaki en büyük ve en önemli kitlesel şiddet içermeyen dayanışma olayıdır. 14 Haziran 1986’da, Riga’da Özgürlük Anıtı’nda (Monument of Freedom, Riga) SSCB tarafından sürgüne gönderilenler onuruna bir anma günü düzenlenmiştir. Bu olaydan sonra, 3 Baltık Ülkesi’nin eski siyasi tutukluları, 23 Ağustos’ta her 3 ülkede de düzenlenecek ortak bir anma etkinliği üzerinde anlaşmışlardır. 23 Ağustos 1987’de Vilnius, Riga ve Tallinn’de büyük gösteriler düzenlenmiştir. Gösteriler sırasında Riga’da yaklaşık 10.000 kişi, Tallinn’de 2.000 ila 5.000 kişi ve Vilnius’ta yaklaşık 1.000 kişi bir araya gelmiştir. Tallinn’deki gösteriler barışçıl geçmiş; ancak hem Riga hem de Vilnius’ta milislerle şiddetli çatışmalar meydana gelmiş ve birkaç yüz kişi gözaltına alınmıştır. 23 Ağustos 1988’de anma etkinlikleri Baltık Ülkeleri’nin ulusal hareketleri tarafından koordine edilmiş ve 10.000’lerce insan bir araya gelmiştir. Baltık Ülkeleri’nin uyanışı, izole heveslilerin hareketinden 3 ülkeyi birleştiren büyük bir harekete dönüşmüştür. SSCB’nin resmi bakış açısı, bu hareketin Baltık Ülkeleri’nde yaşayan insanların sadece küçük bir bölümünü kapsayan bireysel olaylar olduğu şeklindeydi. 23 Ağustos 1989’daki Molotov-Ribbentrop Antlaşması’nın 50. yıldönümünde, 3 Baltık Ülkesi ortak bir gösteride el ele vererek dünyayı şaşkına uğratmıştır. Baltık Ülkeleri’nin insanları, Molotov-Ribbentrop Antlaşması’nın gizli eklerinin ve Baltık Ülkeleri’nin bağımsızlığının yeniden sağlanmasının kamuoyundan kabul edilmesini istemiştir. Bu olay hem Batı ülkelerine hem de SSCB’ye Baltık Ülkeleri’nin İkinci Dünya Savaşı nedeniyle kaybettikleri bağımsızlıklarını yeniden kazanma arzusunu göstermişlerdir. Baltık Yolu, Baltık Ülkeleri’nin ulusal hareketleri olan Estonya’nın Halk Cephesi – Rahvarinne, Letonya Halk Cephesi ve Litvanya Reform Hareketi – Sajūdis tarafından düzenlenmiştir (Eglitis & Ardava, 2012; The Republic of Latvia, Ministry of Foreign Affairs, 2021a; Sužiedėlis, 1989; UNESCO, 2021).

Baltık Ülkeleri’nin sosyalizmden kapitalizme geçişi “yirminci yüzyılın büyük ekonomik deneyi” olarak tanımlanmıştır. 1990’ların başlarında Baltık Ülkeleri, devlete ait işletmeleri özelleştirme, mülkiyet hakları ve vergi sistemleri getirme, demokratik siyasi rekabet kurma, doğrudan yabancı yatırımlar çekme gibi kapitalizme geçişin önemli adımlarını atmıştır. Baltık Ülkeleri (Estonya, Letonya ve Litvanya) Visegrád Ülkeleri (Çekya, Macaristan, Polonya ve Slovakya) ile kıyaslandığında Visegrád Ülkeleri’nin, endüstrilerini katma değerli üretime doğru yönelerek ekonomik büyüme yakaladıkları görülmüştür. Baltık Ülkeleri ise doğrudan yabancı sermayeyi çekmeye çalışarak bankacılık, bilgi ve iletişim teknolojisi ve emlak gibi hizmet sektörlerinde hızlı serbestleşmeye odaklanmıştır (Avlijaš, 2020). Turizm sektörü, Estonya, Letonya

ve Litvanya'nın özellikle 1991 yılında bağımsızlıklarını yeniden kazandıktan sonra ekonomilerinin önemli bir parçası olmuştur. Baltık turizmi ile ilgili literatürde oldukça sınırlı bilimsel çalışmalar bulunmaktadır. Baltık turizmi literatüründe bulunan ilgili konular kırsal turizm, doğa turizmi ve kültür turizmi ile ilgilidir. Nispeten el değmemiş doğa, temiz çevre ve iyileştirici alternatif tedavilere talebin olması Baltık turizmini canlandırmıştır. Estonya, dünyadaki diğer ülkeler ile kıyaslandığında kişi başına düşen milli gelire oranla en fazla SPA oteline sahip ülke görünümündedir. Kaplıcalar, termal banyolar, ılıcalar, SPA merkezleri ve wellness otelleri, tatil köyleri, hastaneler ve kliniklerler içeren sağlık turizmi, Baltık turizmi için itici güç haline gelmiştir. (Cottrell & Cottrell, 2015).

Koronavirüs pandemisi (COVID-19), Baltık Ülkeleri'nin insanların sağlığına, ekonomik yapıya, sosyo-kültürel hayata ve turizm sektörüne çok ciddi anlamda zarar vermiştir. Ancak, Baltık Ülkeleri tekrar 1989 yılındaki Baltık Yolu ruhu ile birbirlerine yardım elini uzatmışlar ve pandemiye beraber atlatmaya çaba göstermişlerdir. Tarih ve tarihin baskın anlatısı, geçmişin olaylarının yanı sıra günümüzün ihtiyaçları, çıkarları, inançları ve özlemlerine dayanan toplumsal bir yapıya sahiptir. 1989 Baltık Yolu, günümüz politik kültürün ve bölünmüş toplulukların yüklerini taşıyan ve bellek siyasetinde birçok önemli açıdan belirsiz bir kültürel nesne olarak belirginleşmiştir. Tarihte Baltık Yolu emsali gösterdi ki, insanlar haklı bir amaç için birleşirlerse, ortak bir fikrin başarısı için hem fiziksel hem de ruhsal olarak katılırlarsa COVID-19 pandemisi gibi çağın en büyük tehditlerine karşı mücadelede daha kesin ve etkili sonuçlar alabileceklerdir (Eglitis & Ardava, 2012; UNESCO, 2021).

COVID-19 pandemisi Letonya, Litvanya ve Estonya'nın turizmini olumsuz yönde etkilemiştir. 2021 yılının başından itibaren aşı turizmi (vaccine tourism) kapsamında çevre ülkelerden ve COVID-19 aşısına erişimi zor olan ülkelere hem aşı yaptırmak hem de sağlık turizmi kapsamında SPA ve wellness otellerinde terapi görmek isteyen turistler Baltık Ülkeleri'ne talep göstermektedirler. Dolayısıyla aşı turizmi Baltık Ülkeleri için stratejik bir niş pazar olma potansiyeli taşımaktadır. Çalışma, aşı turizmi ve COVID-19 pandemisi döneminde Baltık Ülkeleri'nin bölgesel turizm kalkınma stratejisine odaklanmakta ve etkili turizm diplomasisi, turizm sektöründe paydaşlararası etkileşimlerde uzlaşma alanları ile üçlü sarmal modeline odaklanmaktadır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemi kapsamında veri ve belge analizi yapılmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan veriler Oxford Üniversitesi Küresel Değişim Veri Laboratuvarı'ndan derlenmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan belgeler Estonya Cumhuriyeti Çevre Bakanlığı, Estonya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Litvanya Cumhuriyeti Hükûmeti Ofisi, Letonya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'ne (UNESCO) aittir. Ayrıca çalışmada yer verilen "Avrupa Biyoçeşitlilik Stratejisi 2030", "Baltık Denizi Bölgesi'nin 2030 Vizyonu", "Estonya 2030 Dış Politika Strateji Raporu", "2030'a Kadar İklim Değişikliğine Uyum Kalkınma Planı", "Estonya'da İklim Değişikliğinin Etkisi Raporu", "Litvanya 2030 Vizyonu İlerleme Raporu" ve "BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" gibi tematik araştırmalar çalışmanın irdedelediği etkili turizm diplomasisi ve bölgesel turizm kalkınma stratejisi araştırma alanları ile ilişkilendirilmiştir.

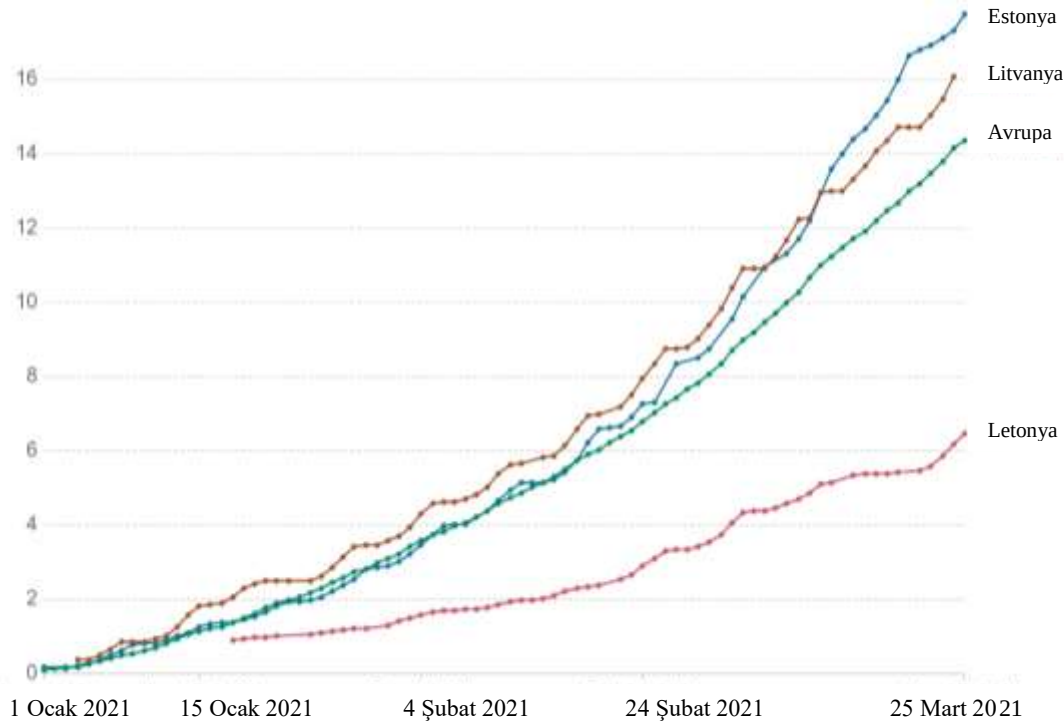
2. Aşı Turizmi ve COVID-19 Pandemisi Döneminde Baltık Ülkeleri'nin Bölgesel Turizm Kalkınma Stratejisi

Baltık Ülkeleri, COVID-19 pandemisi dönemi sonrası aşı turizmi kapsamında 2021-2030 yıllarını kapsayacak 10 yıllık bir bölgesel turizm kalkınma stratejisine ihtiyaç duymaktadır. COVID-19 aşısının yokluğunda, dünyanın hemen hemen tüm ülkelerinde sağlık yetkilileri, vatandaşları ile diğer ülke vatandaşları arasındaki sosyal teması sınırlandırarak COVID-19 virüsünün yayılmasını azaltmak için sosyal mesafe, maske kullanımı ve kişisel hijyen kurallarına uyulması (el ve yüz temizliği vb.), enfekte olan kişilerin ve temas kurdukları kişilerin karantinaya

alınması ve fiyasyon, ülkeler arası, şehirler arası veya bölgeler arası seyahat kısıtlaması gibi hususlarda adımlar atılmıştır (Salvamani vd., 2020).

Seyahat kısıtlamaları kararlarının iç politika, dış politika ve jeopolitik stratejilerle ilgili olan önemli bir siyasi boyutu da vardır. COVID-19 pandemisi kapsamında insani yardım ve insan hakları boyutu, pandemi kurallarına uymayanlara yaptırımların ölçülü uygulanmaması, seyahat ve turizm adaleti gibi konular giderek daha şiddetli tartışılmaya başlanmıştır (Seyfi vd., 2020). COVID-19 pandemisi, politika, yönetim, turizm ve hareketlilik hususlarını doğrudan etkilemiştir. Sınırları kapatmak ve hareketliliği kısıtlamak için bir sağlık gerekçesine sığınmak genellikle politikacılar tarafından bu tür kararları haklı çıkarmak için kullanılmıştır. Ancak yerel bir tabana hitap eden politik gerekçeler COVID-19 pandemisi ile mücadelede elzemdir. Seyahat kısıtlanması ve hareketlilikler sırasında sosyal mesafenin mümkün olmadığı alanların kapatılması, turizm sektörünü COVID-19 pandemisinin tesiri altında bırakmıştır. Yurt içi ve yurt dışı yolcu akışının durması ile turizm hizmetlerine uygun işletmelerin bir kısmı, varsa çok az müşteri ile yetinmek durumunda kalmıştır. Alternatif olarak bazı yerlerde turizm sektörünün bazı bileşenlerinin yerel topluluklarla ve onların ihtiyaçları ile yeniden bağlantı kurulması suretiyle pandeminin oluşturduğu tahribatın üstesinden gelmek için etkili turizm stratejileri haline gelmiştir (Lapointe, 2020). Küresel sistem ve havayollarının küresel bir destinasyon ağı şeklinde ülkelerin birbirlerine bağlanmaları turistleri seyahat edebilen ayrıcalıklı bir statüye kavuşturmuştur. İsteğe bağlı hareket etme yeteneği ile turist, küresel hareketliliğin sağladığı kolaylıklar sayesinde sosyal olarak oluşturulmuş bütünsel deneyimler aramak ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretilmiş turistik ürünleri tüketmeye yönelecektir (Renaud, 2020). Yüksek teknoloji ile güçlendirilmiş çeşitli ulaşım araçlarının ve küreselleşmiş bir ulaşım ağının iç içe geçmiş çok sayıda sosyal ve coğrafi kaynakla küresel ve yerel düzeylerin birbiri ile örtüştüğü ölçekte turistler yerel yaşam biçimleri ve topluluklar ile temasa geçme isteğine sahip olabilmektedir. Ancak yerel paydaşların COVID-19 pandemisinin risklerini dikkate alarak kendi toplulukları için turizm sektörü bakımından neyin en iyisi olduğuna karar verme fırsatına sahiptir. Yerel paydaşlar, pandeminin sektöre vermiş olduğu zararı kitle turizmine alternatif olarak niş pazarlar oluşturmak suretiyle pandemi sonrası dönem ile örtüşen inovatif çözümler geliştirme potansiyeline sahiptir. Pek çok soruna rağmen COVID-19 pandemisi, yerel düzeylerde turistlere odaklanan kırsal turizmin gelişmesi için bir fırsat oluşturmıştır. Daha az nüfusa sahip kırsal bölgelerde birçok tarihi, doğal, gastronomik ve kültürel cazibe merkezleri mevcuttur. COVID-19 pandemisi sonrasında yerel düzeylerde ve kırsal bölgelerde paydaşlar arası etkileşimler ve işbirlikleri geliştirilmelidir (Vaishar & Štátná, 2020).

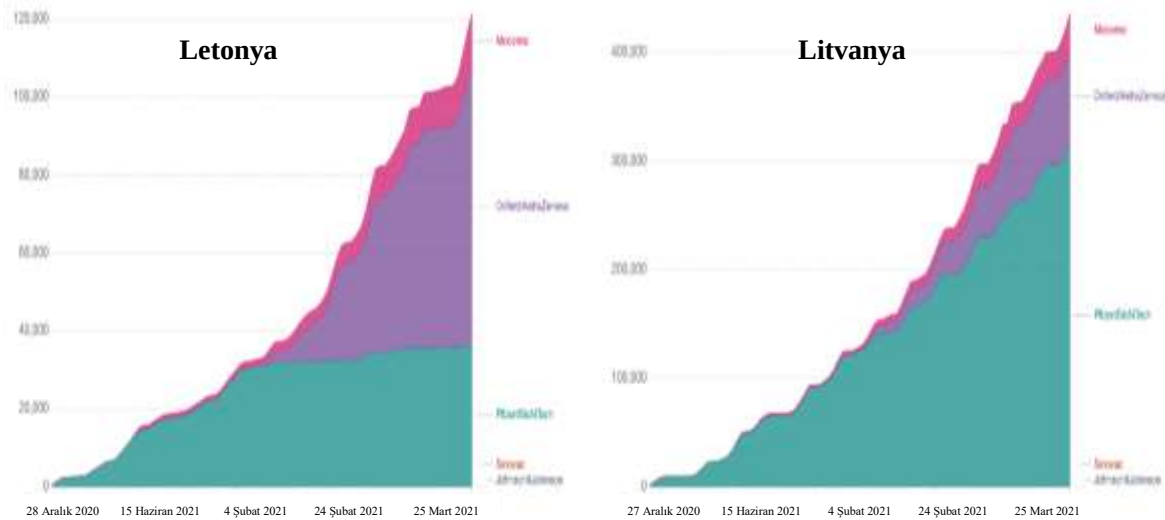
Avrupa Komisyonu ile ilaç firmaları arasında ek doz Pfizer/BioNTech COVID-19 aşısı tedariki konusunda varılan anlaşmanın ardından Letonya, 1,4 milyon doz Pfizer/BioNTech COVID-19 aşısı satın alma kararı almıştır. Hükûmet bu kararın uygulanması için Sağlık Bakanlığına 23 Milyon EUR mali destek sağlamıştır. Letonya Sağlık Bakanlığı, Letonya'nın COVID-19 aşılama planına uygun olarak "www.manavakcina.lv" internet sitesini COVID-19 aşılarının kimlere, nasıl ve ne şekilde yapılacağını kamuoyu ile paylaşmak için 5 Şubat 2021 tarihinde erişime açmıştır. Letonya'da COVID-19 aşısı yaptırmak isteğe bağlıdır. Yaşlılar da dahil olmak üzere Letonya'da yaşayan pek çok kişi için önemli olan "8989 Aşı Hattı"nın kurulmuş olmasıdır. 60 yaş üstü kişiler de aşığı davet edilecek öncelikli gruplardan biridir (Kennedy, 2021; The Republic of Latvia, Ministry of Foreign Affairs, 2021b).

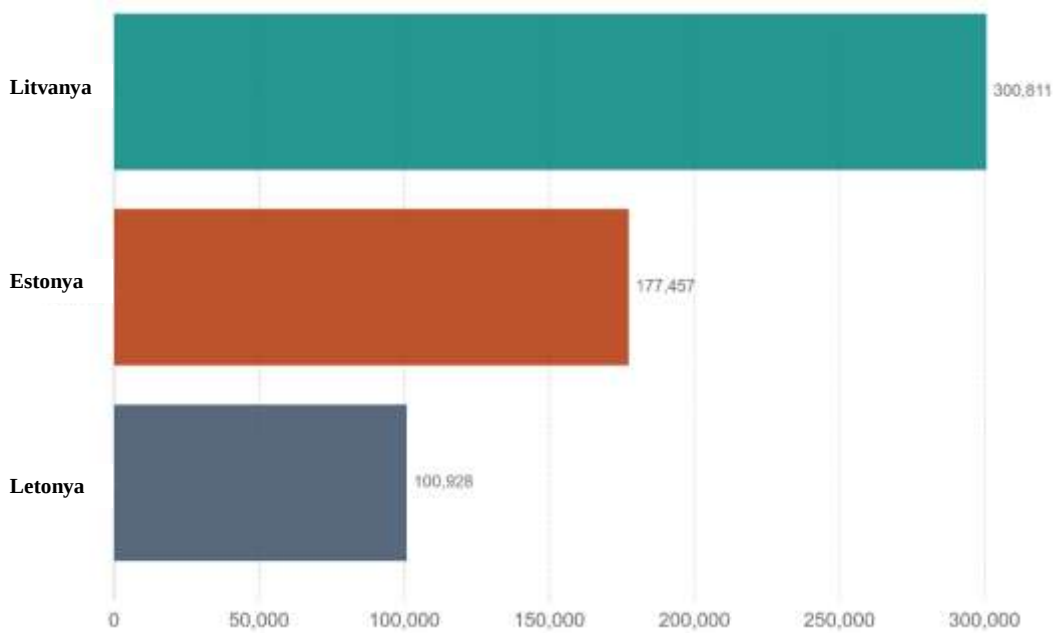

Şekil 1. Baltık Ülkeleri (Letonya, Litvanya, Estonya) ve AB Kıyaslamalı Kümülatif COVID-19 Aşı Dozlarının Kişi Sayısına Göre Uygulanması, 1 Ocak 2021 – 25 Mart 2021

Kaynak: University of Oxford Global Change Data Lab, 2021

Letonya, 2021 yılı içerisinde AstraZeneca'dan 424.000 doz, Pfizer/BioNTech'ten 200.000 doz (şimdiye kadar 23.400 COVID-19 aşısı gelmiştir), CureVac'tan 63.000 ve Moderna'dan 42.000 doz COVID-19 aşısı beklemektedir. Ayrıca yıl içinde 850.000 doz AstraZeneca COVID-19 aşısının ülkeye ulaşması hedeflenmektedir. Kümülatif COVID-19 aşı dozlarının insanlara uygulama oranları incelendiğinde, Estonya'da aşılanan kişi sayısı, Letonya'da aşılanan kişi sayısından fazladır; ancak Litvanya'da aşılanan kişi sayısından daha azdır (bkz. Şekil 1). Hem Litvanya hem de Estonya AB'de aşılanan kişi sayısı ortalamasının üzerindedir.

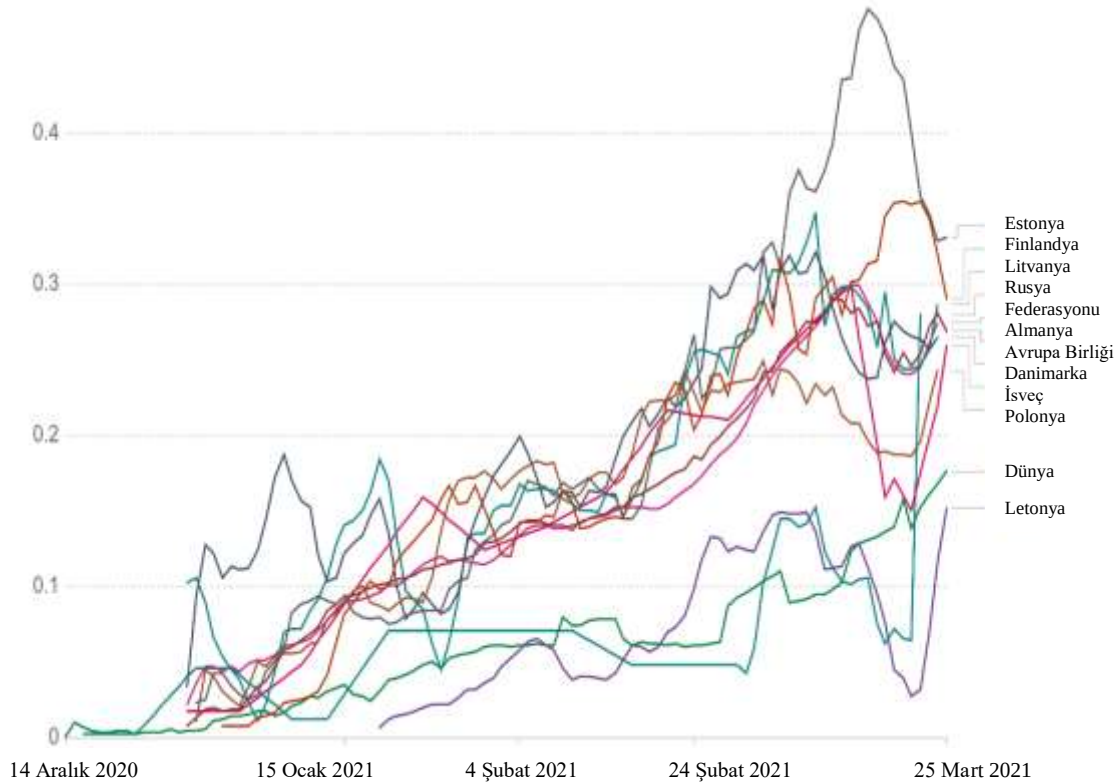
Şekil 2: Baltık Ülkeleri (Letonya ve Litvanya) Üretici Firmaya Göre COVID-19 Aşı Oranları ve COVID-19 İlk Doz Aşı Uygulanan Kişi Sayısı, 27 Aralık 2020 – 25 Mart 2021

Kaynak: University of Oxford Global Change Data Lab, 2021

Letonya Sağlık Bakanı'nın yapmış olduğu açıklamada şu ifadelere yer vermiştir: "Kapsamlı aşılama, salgın hastalıktan kurtulmak için Baltık Yolu'muz [...] Aşılar buzdolabında bırakılmamalı, aksi takdirde hazır olanları aşılama riskimiz yok!" Letonya, yıl sonuna kadar nüfusun yaklaşık %80'inin aşılmasını hedeflemektedir.

Oxford Üniversitesi Küresel Değişim Veri Laboratuvarı 25 Mart 2021 tarihli güncellenen verilere göre Letonya'da COVID-19 aşısının ilk dozunu alan toplam kişi sayısı 100.928'dir. Aynı veri setine göre Estonya'da 177.457 kişiye COVID-19 aşısının ilk dozu ve 20.000'in üzerinde kişiye de COVID-19 aşısının ikinci dozu yapılmıştır (Estonian Public Broadcasting, 2021). 25 Mart 2021'de ise hem Letonya hem de Estonya aşılama oranları bakımından Litvanya'nın gerisinde kalmıştır. Litvanya'da COVID-19 aşısının ilk dozunu alan toplam kişi sayısı 300.811'dir. Letonya, Oxford-AstraZeneca, BioNTech/Pfizer, Moderna, Johnson & Johnson ve CureVac olmak üzere 5 üretici tarafından geliştirilen aşılar başvurmuştur. Letonya, Litvanya ve Estonya'da çoğunlukla BioNTech/Pfizer COVID-19 aşısı uygulanmakta; bunu AstraZeneca ve Moderna aşıları takip etmektedir (bkz. Şekil 2). AstraZeneca aşısı AB'den kullanım için onay almasına rağmen birçok AB üyesi ülke AstraZeneca aşısının 65 yaş üstü kişilere yapılmaması gerektiği yönünde açıklamalar yapmıştır (Public Broadcasting of Latvia, 2021; The Baltic Times, 2021).

Günlük COVID-19 aşı dozlarının insanlara uygulama oranları incelendiğinde Letonya'da aşılama oranları toplam kişi sayısı hem dünya hem de AB ortalamasının altında kalmıştır. Estonya, Polonya, Danimarka, Finlandiya, Litvanya, İsveç ve Almanya ise günlük COVID-19 aşı dozlarının insanlara uygulama oranlarına göre hem dünya hem de AB ortalamasının üzerindedir (bkz. Şekil 3).

Şekil 3: Dünya, AB ve Baltık Denizi Bölgesi Ülkeleri Kıyaslamalı Günlük COVID-19 Aşı Dozlarının Kişi Sayısına Göre Uygulanması

Kaynak: University of Oxford Global Change Data Lab, 2021

COVID-19 aşıları ekonomik değer performansı üzerinde dört temel etkiye sahiptir: (1) yeni bir COVID-19 aşısı, tercihen nüfus düzeyinde değerlendirilmelidir (Nüfus Etkisi); (2) COVID-19 aşısı bir tedavi ilacından daha geniş bir toplumsal etkiye sahip olabilir (Toplum Etkisi); (3) COVID-19 aşısı bütçe analizi ve yeni bir aşı programının uygulanması için maliyet etkinliği bakımından kritik bir faktördür (Bütçe Etkisi); ve (4) COVID-19 aşısı kısa vadeli ekonomik değerlendirme ile uzun vadeli değerlendirmede çok farklı etkilere sahip olabilir (Zamanlama Etkisi) (Standaert & Rappuoli, 2017).

Küresel ölçekte turizm sektörünün radikal bir dönüşüm yaşadığı düşünüldüğünde, küresel ve uluslararası kuruluşların bağlılığı ve COVID-19 pandemisinin sonlandırılması için geliştirilen aşıların, bazı ulusal liderlerin bencil milliyetçiliği ve bununla bağlantılı aşı ırkçılığı politikaları uygulaması COVID-19 pandemisinin önce gelişmiş ülkelerin ulusal düzeylerinde sonlandırılması daha sonra da bölgesel düzeyde sonlandırılmasına yöneliktir (Hall vd., 2020). Küresel turizm sektörünün sürdürülebilirlik boyutu ile düşünüldüğünde çok taraflı ülkelerin ve paydaşların katılımı ile daha bütünsel bir bakış açısı geliştirilmesi ve COVID-19 pandemisinin dünyanın her yerinde eşgüdümü olarak sonlandırılması gerekmektedir. COVID-19 pandemisi, küresel seyahatte karşılaşılan riskler ve seyahat sektörünün iklim değişikliği boyutu nedeniyle turizm sektörünün geleceğini doğrudan etkilemektedir (Gössling vd., 2021). Dolayısıyla COVID-19 krizi, turizm sektörünün büyüme yörüngesinin eleştirel bir şekilde yeniden gözden geçirilmesi ve daha fazla turist gelişinin daha büyük faydalar anlamına gelen mantığını sorgulamak için bir fırsat olarak görülmelidir. COVID-19 pandemisi, turizm sektörüne, politika yapıcılara ve turizm araştırmacılarına küresel değişimin etkileri hakkında çarpıcı dersler vermektedir. Şimdi esas zorluk,

sürdürülebilir turizmin dönüşümünü hızlandırmak için bu küresel trajediden toplu olarak ne ders çıkarıldığını öğrenmektir.

Turizm sektörünü COVID-19 pandemisinin verdiği zarardan kurtarmak için güçlü önlemler alınması gerekmektedir. Pandemi ekonomik açıdan turizm sektöründe çalışanların yanı sıra turizm sektörünün bağlantılı olduğu diğer sektörlerin çalışanlarına da zarar vermektedir. Dolayısıyla sadece turizm sektörünün kurtarılması yeterli olmayıp bütünsel bir bakış açısı ile turizm sektörünün etkilemiş olduğu diğer birçok sektörün de canlandırılması için eylemlerin harekete geçirilmesi gerekmektedir. Bir başka husus ise turizm sektörünün genellikle düşük gelir gruplarından kaynaklanan vasıfsız işgücü için mevsimlik bir gelir kaynağı olduğudur. Bu kapsamda, turizm sektörü üzerindeki olumsuz etkiler aynı zamanda gelir adaletsizliklerini ve dengesizliklerini ağırlaştırabilir ve sosyal eşitliğe zarar verebilir (Polyzos vd., 2020). COVID-19 pandemisi için turizm faaliyetlerin yeniden başlatılmasına yardımcı olacak ve bu krizin olumsuz sonuçlarını tersine çevirmeye başlayacak COVID-19 aşılarının dünya genelinde yaygınlaştırılması kalıcı bir çözüm olarak değerlendirilmektedir.

COVID-19 pandemisi, özellikle turistik faaliyetlere getirilen belirli kısıtlamalarla turistlerin hayatlarını değiştirmiş ve nihayetinde turistler değişen koşullara uyum sağlamak için COVID-19 pandemisi ile uyumlu turistik faaliyetlere yönelmişlerdir (Jeon & Yang, 2021). Turistler seyahat rotalarını kıyı bölgelerine yönlendirmiş ve hareketlerini kıyı bölgelerine artırmışlardır. Bu nedenle, kıyı bölgelerinde yoğunlaşan turistlerin hareketini kontrol altına almak için COVID-19 pandemisi ile uyumlu bir eko-turizmi teşvik paketinin uygulanmasına ihtiyacı vardır. Ayrıca bu dönüşüm sürecinin sadece tolere edilebilir ve uygulanabilir olması değil aynı zamanda politika yapıcı ve uygulayıcıların COVID-19 pandemisi ile uyumlu normalleşmeye yönelik olarak seyahat eden turistlerin pandemiden çıkarılan dersleri uygulamada da dikkate almaları, disiplinli olmaları ve kişisel anlamda sıkı tedbirler almalarına ikna etmeyi gerektirmektedir. Turizm destinasyonlarında daha fazla dayanıklılık inşası her zamankinden daha fazla aciliyet kazanmıştır (Lew vd., 2020). Buna ilaveten, dayanışma ve işbirliği kültürünün geliştirilmesi, üniversitelerde akademisyenlerin yerel topluluklar ve KOBİ'ler ile ortaklaşa projeler yürütmeleri ve üniversite-sanayi işbirliğinin geliştirilmesi işlevsel hale getirilmelidir (Haywood, 2020: 607). Karşılıklı çıkarların korunması ve ortak fayda sağlamak amacıyla kamu kuruluşları liderliğinde üniversiteler turizm sektöründe faal olan firmalar ile işbirliğini artırırken bu mekanizmaya muhakkak yöre halkı, yerel paydaşlar ve ilgili sivil toplum kuruluşları, işçi-işveren temsilcileri ve sektörel dernekler gibi geniş bir kesimin ortaklıklar ve ağlar kurup sektörel gelişim modelleri, bölgesel kalkınma, inovasyon ve sürdürülebilirlik ekseninde işbirliği platformları aktifleştirilmelidir.

Kamu kuruluşları ve iktidar gücünü elinde bulunduran aktörler COVID-19 pandemisi ile mücadelede turizm sektörünü içeren ekonominin toparlanması gibi birçok düzeyde hayati bir rol oynamaktadır. COVID-19 pandemisinin benzeri görülmemiş durumuyla yüzleşmede hükûmetin liderliği ciddi şekilde etkilenen bir destinasyonun COVID-19 kriz yönetimini güçlendirebilir ve turistlerin destinasyonu ziyaret etmesi için turizm diplomasisinin devreye sokulması büyük ölçüde katkı sağlayabilir (Chua vd., 2020). Hükûmetin küresel bir sağlık krizine cevaben sosyal sorumluluk kapsamında turistlerin uluslararası seyahat davranışlarını nasıl etkilediğini inceleme ve turistlerin karar verme süreci hakkında bilgi edinmesi sektörün geleceği için stratejik öneme haizdir. Açık iletişime sahip olmak yerel yönetimlerde dayanışma, işbirliği ve uyumlu çalışma için elzemdir (Yeh, 2020: 5). Ayrıca turizmle ilgili işletmeler pandeminin şoklarını atlatmaya çalışmalıdır. Turizm işletmelerinin bu çalkantılı zamanı atlmasına yardımcı olacak faizsiz birçok hükûmet destekli krediler sektöre can simidi olmaktadır. Turizm işletmelerinin kapanmasını veya çalışanların işten çıkarılmasını önlemek için sektörel krediler yaygınlaştırılmalı ve kısa çalışma ödeneği gibi olanaklar sağlanmalıdır. Hükûmetler, bir kriz olayıyla başa çıkmak için benimsenen stratejilerin ana hedeflerini net bir şekilde belirlemelidir. COVID-19 kriz yönetimi sürecinde, çoğu ülke için birincil hedef ya sağlık ya da ekonomidir. Sağlık hizmetini temel amaç olarak tanımlayan hükûmetler, genellikle iş dünyasının ve siyasetin ihtiyaçlarını ilk sıraya koyan hükûmetlere göre

daha az ölüm ve enfeksiyon yaşamıştır. Etkili COVID-19 kriz yönetiminin yanı sıra liderlik, krize karşı gerçekleştirilen uygulamaların başarısını veya başarısızlığını belirlemede önemli bir unsurdur. Liderlik sürecinde ittifaklar kurmak, konsensus sağlamak, halkla ve iş dünyasına açık, dürüst, doğru ve düzenli iletişim kurmak hayati önem taşımaktadır (Prideaux vd., 2020). Ayrıca COVID-19 kriz yönetiminde stratejiler geliştirme konusunda uzmanlardan tavsiye alma ihtiyacı, her düzeydeki hükûmetler için önemli bir gereksinim olmuştur.

“Avrupa Biyoçeşitlilik Stratejisi 2030”a göre Baltık Denizi Bölgesi’nde turizm faaliyetleri GSYH’nın %3,2’sini oluşturmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada ekoturizm, rekreasyon yönetimi, deniz ve kıyı turizmi, yürüyüş, şnorkelle yüzme (snorkelling), su ile ilgili aktiviteler (örneğin sörf, paraşüt, vb.), yelken, tüplü dalış, kuş gözlemciliği gibi turizm aktivitelerine Baltık Ülkeleri’nin 2021-2030 turizm kalkınma stratejisi kapsamında öncelik verilmiştir (Inácio vd., 2020). Baltık 2030 Vizyonu sürdürülebilirlik, pan-Baltık düşüncesi, mekansal verimlilik (spatial efficiency) ve bağlantısallık (connectivity) düşüncesine odaklanmıştır. 2030 vizyonu, Baltık Denizi alanı için ortak olarak kabul edilen amaç ve hedefleri somut bir mekansal çerçeveye çeviren bir kalkınma stratejisidir. Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için Baltık Ülkeleri’nin hepsinin planlama ve uygulama sürecine tam anlamıyla entegre olması 2030 Vizyonu için temel bir koşuldur. 2030 Vizyonu’nda Baltık Ülkeleri’nde yüksek biyolojik çeşitliliğin ve dinamik doğal süreçlerin dayanıklı bir ekosistem içerisinde sürdürülebilir kalkınmaya ulaşması hedeflenmektedir. 2030 Vizyonu’nda sağlıklı bir Baltık Denizi’ne dayalı turizm sektörü için ekonominin kilit bir unsuru haline gelmesi ve tüm Baltık Denizi kıyısı boyunca istihdam ve gelir getirmesi planlanmaktadır (Gee vd., 2011).

Letonya, biyolojik çeşitlilik ve korunan alanlarla ilgili turizm verilerini sistematik olarak güncellememektedir. 2014 ve 2015 yıllarında yapılan turizm araştırmaları, Letonya’yı ziyaret eden turistlerin su kütleleri ve deniz kıyısı dahil doğal alanları seçtiğini ve araştırmaya yanıt verenlerin %14’ünün korunan alanları ziyaret ettiğini göstermektedir. Bu nedenle, biyolojik çeşitlilik ve korunan alanlarda sürdürülebilir turizmin daha da teşvik edilmesi ihtiyacı vardır. Bu kapsamda, korunan alanlarda turizm ile ilgili bilgi toplamak, turizm faaliyetlerinin biyolojik çeşitlilik üzerindeki olumsuz etkisini azaltmak için önlemler almak, yüksek turizm potansiyeline sahip alanları belirlemek ve korunan alanlarda ekoturizmi geliştirmek ve korunan alanlardaki turizm operatörleri için ek ücretler getirme sürdürülebilir turizm kalkınma politikası kapsamında uygulanabilecek efektif stratejilerdir. Ayrıca Letonya’nın Baltık Ülkeleri arasında en uzun demir yolu ray hatlarına sahip olması ve Letonya hükûmetinin mevcut demiryolu hatlarını 2030 yılına kadar modernize etme ve yüksek teknoloji ile bütünleştirme politikaları turistlerin Baltık Ülkeleri arasında ve içerisinde daha rahat ve güvenli seyahat etmelerini sağlayacaktır (OECD, 2019).

Baltık Denizi bölgesinde turizm alanındaki en önemli etkinliklerden biri olan “13. Baltık Denizi Turizm Forumu” tarihinde ilk kez çevrimiçi bir etkinlik olarak düzenlenmiştir. Litvanya Cumhuriyeti Ekonomi ve İnovasyon Bakanlığı, Mecklenburg-Vorpommern Turist Kurulu, Baltık Denizi Bölgesi için AB Stratejisi (EUSBSR) Politika Alanı Turizmi ve Palanga Belediyesi tarafından ortaklaşa düzenlenen etkinlik 10–13 Kasım 2020 tarihleri arasında “Küresel Değişim Zamanlarında Turizmi Canlandırmak” teması altında dijital ortamda gerçekleştirilmiştir. Forum, sürdürülebilir kalkınmanın yanı sıra yeşil ve deniz turizmini öncelikli alanlar arasında belirleyen Litvanya 2020–2021 Baltık Denizi Ülkeleri Konseyi (CBSS) Başkanlığı’nın liderliğinde yapılmıştır. Forum ayrıca, Litvanya Başkanlığı’nın görev süresi boyunca üzerinde çalışmayı planladığı, ileriye dönük yeni CBSS Vilnius Deklarasyonu “Baltık Denizi Bölgesi’nin 2030 Vizyonu” kapsamında turizm için bir gelecek vizyonu oluşturmak için bir platform görevi görmüştür (Schulte & Pettersson, 2020). Forum’da dijital dönüşümler, yeni iş modelleri, yerel ve akıllı turizm, “Zor Zamanlarda Sürdürülebilir Girişimcilik” ve COVID-19’un Baltık Denizi Bölgesi turizm sektörüne etkisi gibi konular tartışılmış ve Baltık Denizi Bölgesi’nde 2030 Vizyonu

kapsamında turizm için stratejik bir bakış açısı üzerinde uzlaşmak amacıyla Baltık Ülkeleri Turizm Bakanları toplantıları düzenlenmiştir.

Estonya 2030 Dış Politika Strateji Raporu'nda Baltık Denizi Bölgesi'nde ülkeler arasında turizm ve diğer sektörlerde yakın işbirliğinin teşvik edileceği, aynı zamanda Baltık Ülkeleri ile ortak turizm kalkınma politikalarının geliştirileceği ifade edilmiştir. Estonya turizm sektörünün Nordik-Baltık işbirliği ve Baltık Denizi Bölgesel işbirliği formatlarına aktif olarak entegre edileceği açıklanmıştır (Republic of Estonia, Ministry of Foreign Affairs, 2020). Ayrıca Baltık Denizi Bölgesi'ne turist çekmek için diplomatik kanalların aktifleştirilmesi, iç tematik koordinasyonun artırılması ve bölgesel işbirliği kapasitesinin geliştirilmesine vurgu yapılmıştır. Estonya, turizm sektörünü "biyoekonomi" araştırma alanı kapsamında geliştirmeye ve "2030'a Kadar İklim Değişikliğine Uyum Kalkınma Planı" kapsamında turizm sektörünün yapısını değişim ve dönüşüm sürecinden geçirmeyi planlamaktadır.

Öngörülemeden/değişen hava koşulları turistik tesisler için daha farklı gereksinimler ortaya çıkarmıştır. "Estonya'da İklim Değişikliğinin Etkisi (Kliimamuutuste mõju Eestis) Raporu'nda, iklim değişikliğinin bir sonucu olarak kış mevsiminin kısalabileceği ve yaz turizm sezonunun gelecekte uzayabileceği belirtilmiştir. İklim değişikliğine uyum için şu önlemlerin alınması tavsiye edilmiştir: İklim değişikliğinin etkisinin analizi bölgelerin gelişimi üzerine ve olası etkiler hakkında özel sektöre bilgi verilmesi elzemdir. İklim değişikliğinin Estonya'da turizm üzerindeki etkisi, turistlerin davranış kalıpları dahil olmak üzere çeşitli fiziksel, sosyal, ekonomik ve politik faktörlerin etkileşimine bağlıdır. İklim değişikliğini daha güvenilir bir şekilde tahmin etmek için sosyo-ekonomik faktörler ve iklim değişikliği parametreleri dikkate alınarak turistlerin davranış şekillerindeki değişiklikler araştırılmalıdır. Daha önce yayınlanan "Estonya Ulusal Turizm Geliştirme Planı 2014–2020" kapsamında turizmin iklim değişikliği üzerindeki etkisini veya iklim değişikliğinin turizm üzerindeki etkisini yeterince ele alınmamıştır. Bu nedenle, iklim değişikliğinin turizm sektöründeki etkileri ve buna uyum yönlerinin mevcut kalkınma planına entegre edilmesi 2021-2030 turizm kalkınma planının temel altyapısını oluşturması gerekmektedir (Republic of Estonia, Ministry of the Environment, 2017).

Krizlerin önlenmesi ve krizlerin daha hızlı atlatılması için bölgesel kalkınma planlarının bürokratik engellere takılmadan uygulanması sağlanacaktır. Litvanya 2030 Vizyonu İlerleme Raporu'nda da 5 İskandinav ve 3 Baltık Ülkesi'nin oluşturduğu Nordik-Baltık İttifakı'nın turizm sektöründe politik ve ekonomik anlamda bir dinamizmin oluşması için konsolide bir yapının inşa edilmesi ve çıkarların yakınsanması yoluyla bütünsel bir gelişim modelinin uygulanması gerektiği belirtilmiştir (The Office of the Government of the Republic of Lithuania, 2012). Başarılı bir Nordik-Baltık İttifakı için dinamik, hırslı ve yatırım odaklı olmak ve fırsatlardan yararlanmak gerekmektedir. Letonya, Litvanya ve Estonya'da turizm sektörünün gelişimi uluslararası otel ve seyahat acentelerinin yatırımları, üniversitelerin sektöre yönelik projelerinin desteklenmesi ve turizmin çeşitlendirilmesi teşvik edilmelidir. Baltık Ülkeleri dünya trendlerini ve modern teknolojileri turizm sektörü ile entegre etmeli, yöre halkının eğitim ve yenilik politikasına önem vermeli, turizm sektöründe istihdamı artırmalı ve iş koşullarını geliştirmelidir. Akıllı ve yeşil ekonomi modeli ile Litvanya, Baltık Ülkeleri'nde yaratıcı, yenilikçi, sorumluluk sahibi, girişimci ve nitelikli insanların sayısını yeşil ekonomi modeli uygulayarak artırabilir.

3. Üçlü-Sarmal Modeli ve Etkili Turizm Diplomasisi

"Üçlü Sarmal (Triple Helix)" modeli, üniversite-sanayi-hükûmet etkileşimlerinin, inovasyon ve girişimcilik yoluyla bilgiye dayalı toplumun gelişimi için tasarlanmış evrensel bir modeldir. Üçlü sarmal süreci ilgili aktörler tarafından çeşitli düzeylerde ve güçlerde gerçekleşebilmektedir. Üçlü sarmal yerine çift veya hatta tek bir sarmal olması durumlarında, özellikle gelişmekte olan ülke veya gerileyen sanayi bölgesi koşullarında, diğer aktörler boşluğu doldurabilmektedir (Etzkowitz & Zhou, 2018). Üçlü Sarmal modeli, üniversite, sanayi ve hükûmetin üç kurumsal alanı arasındaki etkileşim dinamiklerini analiz etmek ve bölgesel ekonomik

büyüme ile girişimcilik faaliyetlerini teşvik etmek için kullanılmaktadır. Aynı zamanda aktörlerin bağlamlara göre “diğerinin rolünü üstlenmek” veya “kısıtlı biçimde hareket etmek” suretiyle üç alan arasındaki dinamik etkileşimleri de açıklamaktadır. Daha önce birbirinden farklı kurumsal kimliklere, misyonlara ve amaçlara sahip olan üniversite, sanayi ve hükûmetin kurumsal alanları, artık aralarındaki bağlantılar sayesinde iç içe geçmiştir. Üniversite, yeni firmaların örgütlenmesine katkı sunarak sanayinin rolünü üstlenmektedir. Sanayi, biyoteknoloji gibi yeni alanlarda üniversitenin rolünü üstlenmekte ve kurulan işbirliği sayesinde koşullara uygun olarak doktora sonrası pozisyonlar sunmaktadır. Hükûmet ise aynı zamanda yerel yönetimler düzeyindeki programlar vasıtasıyla bu gelişmeleri teşvik eden bir kamu girişimcisi olarak hareket etmektedir (Etzkowitz, 2008).

Kamu sektörü ile özel sektör ortaklıklarının klasik unsurları olan hükûmet ve sanayi işbirliği, 18. yüzyıldan beri birincil kurumsal alanlar olarak kabul edilmektedir. “Üçlü Sarmal” tezi, üniversitenin, yükseköğrenim ve araştırma sağlamada önemli bir toplumsal rolden, yeni endüstrilerin ve firmaların bir jeneratörü olarak endüstri ve hükûmetle eşit düzeyde lider bir role doğru evrilmesidir. “Fil Dişi Kulesi (Ivory Tower) Modeli”nin yerini alan “girişimcilik üniversitesi” olarak nitelendirilen Massachusetts Institute of Technology ve Stanford üniversiteleri, küresel rekabetçilik ilkesi bakımından giderek daha çok yaygınlaşan bir akademik format haline gelmiştir. Bilgi temelli bir çağ, sanayi toplumunun yerini aldığından, ileri düzeyde içeriği zenginleştirilmiş bilgi, aynı anda hem teorik hem de uygulama odaklı olması ve çok değerlikli doğası nedeniyle uygulamadaki kullanımlara daha hızlı bir şekilde dönüştürülmektedir (Etzkowitz & Zhou, 2018; Etzkowitz vd., 2000a; Leydesdorff, 2003). Girişimcilik Üniversitesi, bir araştırma üniversitesi olmasının yanı sıra araştırma için uluslararası fonlar, şirketlerin Ar-Ge faaliyetleri ve işbirliği için ayırdığı fonlar, derneklerin ve hayırseverlik kuruluşlarının sağladığı fonlar vb. gibi çok rekabetçi bir ortamda mükemmel düzeyde ileri araştırma ve tecrübeli bilim insanları ile yüksek miktarda araştırma fonları, hibeler ve çeşitli proje destekleri ile araştırma alyapısını sürekli bir şekilde güçlendirmektedir.

Geleneksel olmayan roller üstlenen kuruluşlar, inovasyon içinde inovasyonun önemli bir potansiyel kaynağı olarak görülmektedir. Örneğin, firmalar mal ve hizmet üretmeye devam etmekte, aynı zamanda yüksek düzeyde araştırma yapmakta ve eğitimler vermektedir. Hükûmet, piyasa aksaklıklarının çözülmesinden, kamu politikalarının ayarlanmasından ve piyasa kurallarının belirlenmesinden sorumludur. Özellikle yüksek riskli işletmeler için yeni girişimler başlatmak amacıyla risk sermayesini kullanılabilir hale getirebilir. Üniversiteler geleneksel araştırma ve öğretim rollerini korurken aynı zamanda bilginin, patentlerin ve yeni kurulan şirketlerin sermayeye dönüştürülmesi için çaba harcamaktadır. Nitekim, çok sayıda üniversite, teknoloji transfer ofisleri, kuluçka merkezleri ve bilim parklarından başlayarak çeviri araştırmalarına ve girişimcilik eğitiminin kampüs genelinde genişletilmesine uzanan, giderek daha karmaşık bir inovasyon sistemi geliştirmiştir (Cai & Etzkowitz, 2020: 15).

Bölgesel bir inovasyon ortamında gelişimin üç aşaması “bilgi”, “uzlaşma (konsensüs)” ve “inovasyon” alanlarının gelişiminde tanımlanabilmektedir. İlk aşama, “bilgi alanlarının” oluşturulması veya yerel alanda ilgili Ar-Ge faaliyetlerinin yoğunlaşması, bilgi tabanlı bölgesel ekonomik kalkınma için gerekli bir koşul olarak görülmüştür. İkinci aşama, “bir uzlaşma alanı” – yeni strateji ve fikirleri üretmek için farklı örgütsel geçmişlerden ve bakış açılarından insanları bir araya getiren bir mekânın yaratılmasıdır. Üçüncü aşama ise “yenilik alanı” – uzlaşma alanında ifade edilen hedefleri gerçekleştirmeye çalışan yeni bir örgütsel mekanizmanın yaratılmasıdır (Etzkowitz vd., 2000b:43).

Tablo 1: Bölgesel Bilgi Tabanlı Ekonomik Büyüme Yönünde Gelişme

<i>Gelişme aşaması</i>	<i>Özellikler</i>
Bir <i>bilgi alanı</i> nın oluşturulması	Farklı aktörlerin ilgili Ar-Ge faaliyetlerini ve diğer ilgili faaliyetleri yoğunlaştırarak inovasyon için yerel koşulları iyileştirmek üzere çalıştıkları “bölgesel inovasyon ortamları”na odaklanması
Bir <i>uzlaşma alanı</i> nın oluşturulması	Fikirlerin ve stratejilerin, kurumsal sektörler (akademik, kamu, özel) arasında çoklu karşılıklı ilişkilerin “üçlü sarmal”ında üretilmesi
Bir <i>yenilik alanı</i> nın oluşturulması	Önceki aşamada ifade edilen hedefleri gerçekleştirme girişimleri, merkezi bir şekilde kamu ve özel girişim sermayesinin (sermaye, teknik bilgi ve iş bilgisinin birleşimi) kurulması ve/veya çekilmesi

Kaynak: Etzkowitz vd., 2000b:44

Yukarıdaki açıklamalar ışığında Üçlü Sarmal modelinin etkin ve verimli bir şekilde uygulanabilmesi için bölgesel bazda gelişme aşamalarının (bilgi, uzlaşma ve yenilik alanlarının) uyumlu bir şekilde gelişmesi gerekmektedir. Üniversite – Sanayi – Hükûmet etkileşiminde etkin bir işbirliğini sağlamak, ekosistem içerisindeki tüm aktörlerin “ahenk”li bir şekilde faaliyetlerini gerçekleştirmesi ile mümkündür (Aliu vd., 2017; Aliu vd., 2018; Aliu & Aliu, 2020). Bu çalışmada örnek seçilen Baltık ülkelerinin ekonomik büyümelerine katkı sağlayacağı düşünüldükçe Üçlü Sarmal modelin bölgesel bazda uygulanması önerilmektedir. Bu bağlamda, Baltık bölgesinde yer alan İskandinav ülkelerinin bilgi, uzlaşma ve yenilik alanlarını etkin ve verimli bir şekilde kullandıkları böylelikle Üçlü Sarmal modeli başarılı bir şekilde uyguladıkları bilinmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere Baltık-Nordik (İskandinav ülkeleri) ülkeleri arasında çeşitli sektörlerde işbirliğinin artırılacağı stratejik belgelerde yer almaktadır. Dolayısıyla bu noktada İskandinav ülkelerinin Üçlü Sarmal modeli ne şekilde uyguladıklarını örneklerle açıklamak yararlı olacaktır.

İskandinav ülkeleri arasındaki işbirliği seviyesi yüksektir. İskandinav dilleri (Norveççe, İsveççe ve Danca) birbirine çok yakındır. Bu yakınlık, söz konusu ülkelere birindeki politika önlemleriyle ilgili bilgilerin diğer ülkelere de kolayca anlaşılabilir olduğu anlamına gelmektedir. Bu durum ise daha yüksek bir bilgi akışı ve yayılımı sağlamaktadır (Solevik, 2017: 6). İskandinav ülkeleri sosyal, politik ve kültürel değerleri paylaşmaktadır. Ancak önemli ölçüde farklı ulusal inovasyon sistemlerine ve farklı verimlilik artışlarına sahiptirler (Löf vd., 2001). İnovasyon, İskandinav ülkelerinin dünya pazarında diğer ülkelerle rekabet etmesini sağlayan başarı faktörlerinden biridir (Solevik, 2017: 7). İskandinav ülkelerinde başarılı üniversite-sanayi-hükûmet işbirliği uygulamalarına yönelik örnekler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: İskandinav Ülkelerinde Başarılı Üniversite-Sanayi-Hükûmet İşbirliği Uygulamaları

	Finlandiya	İsveç	Norveç	Danimarka
Üniversite	Üniversite-sanayi-hükûmet işbirliği, Helsinki metropolünde çok iyi işlemektedir. Bazı üniversiteler (örneğin, Aalto Üniversitesi, Helsinki Üniversitesi, Finlandiya VTT	Stockholm’ün önde gelen üç yenilikçi sektörü içinde (bunlar, bilgi ve iletişim teknolojisi, yaşam bilimleri ve çevre teknolojisi) üniversiteler ve özel sektörle işbirliği yapmaktadır.	Kurumlar ve firmalar arasında kurulan işbirliği kapsamında düzenlenen sanayi doktora programları, Norveç’te hükûmet tarafından	Danimarka’nın bölgesel inovasyon politikasında Üçlü Sarmal modeli hayata geçirilmiştir.

	Teknik Araştırma Merkezi, Laurea Uygulamalı Bilimler Üniversitesi ve Metropolia Üniversitesi) bölgedeki inovasyon gelişimine aktif katkıda bulunmaktadır.		desteklenen ve firmaların bilgi tabanını artırmayı amaçlayan popüler bir önemdedir.	
Sanayi	Finlandiya’da sanayi kesimi inovasyon teşvikinde önemli bir rol oynamaktadır. Finlandiya Devleti esnek ve akıllı inovasyon politikasına katkıda bulunmakta ancak 2015 yılında Ar-Ge maliyetlerinin en büyük payını (%67) sanayi firmaları ödemiştir. Özel sektör firmaları Finlandiya’daki üniversitelerle işbirliğine giderek daha fazla ilgi göstermektedir.	Stockholm bölgesinde inovasyon esas olarak bilgi ve iletişim teknolojileri, çevre teknolojileri ve yaşam bilimleri sektöründe yoğunlaşmıştır. Astra-Zeneca, Pfizer, Ericsson, Telia-Sonera ve IBM Svenska gibi küresel aktörler, bölgedeki inovasyon faaliyetlerinin ana sağlayıcılarıdır.	Sanayi doktora programları firmaların çalışanları için geliştirilmiştir.	Çeşitli hükûmet ve sivil toplum kuruluşları, bölgesel ve yerel topluluklar ile firmalar son zamanlarda bir inovasyon stratejisinin geliştirilmesi ve uygulanmasıyla ilgilenmektedir.
Hükûmet	Finlandiya’daki inovasyon politikası yenilik esaslıdır. Çok yönlü Üçlü Sarmal modeli ülke inovasyon politikalarının arka planını şekillendirmektedir. Helsinki bölgesi için inovasyon stratejisi, Finlandiya Ulusal Teknoloji Ajansı ile Helsinki Espoo ve Vantaa yerel yönetimleri arasındaki işbirliği çabasının bir sonucudur.	Kamu sektörü (örneğin, bakanlıklar, kamu ve araştırma fon kuruluşları) ve özel sektör temsilcileri, Stockholm bölgesindeki inovasyon faaliyetine katılmaktadır. Örneğin, Stockholm’ün en büyük üç üniversitesi, Karolinska Enstitüsü, KTH Kraliyet Teknoloji Enstitüsü ve Stockholm Üniversitesi) sanayi kesimi ve yerel yönetimle işbirliği içinde, 1990 yılında Stockholm Bilim	Norveç hükûmeti, ülkenin çeşitli bölgelerindeki inovasyon girişimlerini desteklemeye karar vermiş ve 2006 yılında Üçlü Sarmal felsefesine dayanan ve on beş bölgede inovasyonu desteklemesi için önerilen, VRI adlı yeni bir destek programı başlatmıştır. Inovasyon geliştirmeye yönelik öncelikli alanlar, her bir bölgede geleneksel olarak şekillenen güçlü kümeleri	İş geliştirme politikasının önemli bir parçası olarak inovasyon geliştirmeye yönelik devlet desteği, bilim politikalarının, kuluçka merkezlerinin ortaya çıkmasına ve genişlemesine neden olmuştur.

		Şehri Vakfı'nı kurmuştur. Böylelikle Üçlü Sarmal modeli, Stockholm inovasyon bünyesinde başarıyla uygulanmıştır.	yansıtmaktadır.	
--	--	--	-----------------	--

Kaynak: Solesvik, 2017

İskandinav Ülkeleri ve Almanya'nın gelişmiş ekonomilerinin potansiyeli, Baltık ülkeleri ve Polonya'daki üniversiteler ve iş dünyası arasındaki işbirliğini güçlendirmek için bir itici güç olarak görülebilmektedir. Üniversite, iş dünyası ve hükûmet arasındaki işbirliği ağı güçlendirmenin yanı sıra üç kurumsal alanın hala geleneksel misyonlarını korudukları; ancak yeni bir rol oynamaya başladıkları ve Üçlü Sarmal mekanizmasını geliştirmeye yöneldikleri ifade edilebilir. Üçlü Sarmal'da etkili ve eşit bir ortak olarak üniversitenin artan bir sıklıkta hizmet vermesi ve diğer kurumsal alanların işlevlerini yerine getiren rolü üstlenmesi sürdürülebilir gelişim modeli ve kalkınma stratejisi için önemli bir faktördür (Murashova & Loginova, 2017: 29-30).

Özel sektör ve üniversiteler arasındaki işbirliği eksikliğinin derinliği, Estonya hükûmetinin girişimcilik ve inovasyon destek politikasına dayandırılmaktadır. Şu anda inovasyon ve girişimcilik politikasına yönelik tedbirler, üniversiteler ve özel sektör arasındaki işbirliğini yeterince desteklememektedir. Araştırma grupları ve küçük ölçekli firmaların uygulamalı araştırma için destek bulması da çok zordur (Mets vd., 2008:661; Ashyrov vd., 2019:424). Üniversite, iş dünyası ve hükûmet arasındaki ortaklığın değerlendirmesine dayanarak Üçlü Sarmal'ın Letonya-Litvanya sınır ötesi bölgelerinde inovasyon sisteminin çok gelişmemiş olduğu sonucuna varmak mümkündür. Ortalama düzeyde münferit bir ilişki yolu ile bireysel ortaklığın geliştirilmesinin, kurumsal düzeyde ortaklığın teşvik edilmesi ve Üçlü Sarmal tarafları olan bilim camiası, iş dünyası ve hükûmet arasında ortaklığın güçlendirilmesi için bir ön koşul olduğu belirlenmiştir (Lavrinenko vd., 2016:164). Baltık Ülkeleri, Üçlü Sarmal veya genel anlamda üniversite-sanayi işbirliği konularındaki yayın eksikliği (Letonya) veya bu konularda az sayıda bilimsel yayın üretilmiş olması (Estonya, Litvanya) nedeniyle, üniversite-sanayi işbirliği mekanizmalarında sorunların çözülmesinde ve inovasyon performanslarında zorluklar ile karşılaşmalarına neden olmaktadır (Murashova & Loginova, 2017: 43).

4. Sonuç

Dünya genelini etkisi altına alan COVID-19 pandemisi birçok ülke ekonomisini sarsmıştır. Günümüzde çoğu sektör sosyo-ekonomik ve politik açıdan "COVID-19 sonrası yeni normal" koşullarına adapte olmaya çalışmaktadır. Bu çalışma kapsamında incelenen Baltık Ülkeleri ortak tarihi geçmişi süresince birçok zorlukla karşılaşmışlardır. Baltık Yolu, ülkelerin zor dönemlerinde birbirine kenetlenerek nasıl çözüm bulduklarını gösteren önemli bir dayanışma örneği olmuştur. Günümüzde bazı ülke liderlerinin söyleminde "Baltık Yolu"na vurgu yapılmıştır. Baltık ülkelerinin sahip olduğu ortak kültür aralarındaki bağı güçlü tutan önemli bir faktördür. Ancak ekonomik gelişmişlik bakımından söz konusu ülkeler birbirinden farklılık göstermektedir. Dolayısıyla izlenen politikalar ekonomide, eğitimde, sağlıkta ve diğer alanlarda doğal olarak farklılaşmaktadır.

Baltık ülkelerinde turizm sektörü COVID-19 pandemisinin neden olduğu seyahat kısıtlaması, otellerin ve restoranların hizmetlerini durdurması, ören yerlerin ziyarete kapatılması gibi sebeplerle gerileme göstermiştir. Buna karşılık, son zamanlarda geliştirilen ve kullanım için onaylanan COVID-19 aşılarının uygulanması ile turistlerin hareketliliğinin tekrar kademeli olarak sağlanacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda turizm sektörünün tekrar canlanabilmesi için Baltık ülkelerinde kamu kurumları, özel sektör ve bilim dünyası arasında güçlü bir işbirliğinin sağlanması

gerekmektedir. Etkili turizm diplomasisi bu üç aktörün (üçlü sarmal) uyumlu etkileşimi ile gerçekleşmektedir. Üçlü Sarmal modelinin başarılı bir şekilde uygulandığı İskandinav ülkeleri ekonomik gelişmişlik bakımından bu yönüyle örnek gösterilmektedir. Örneğin, Finlandiya’da üniversite-sanayi-hükûmet işbirliği, Helsinki metropolü özelinde çok iyi işlemektedir. Ayrıca sanayi kesimi inovasyon teşviki bakımından önemli bir konumdadır. Hükûmet kanadında ise Ulusal Teknoloji Ajansı ve Helsinki yerel yönetimleri arasındaki işbirliği güçlü bir şekilde işlemektedir. Bu güçlü işbirliğini gösteren bölgedeki diğer ülkeler de ekonomik olarak kalkınmaktadır. Baltık ülkelerinin bölgedeki konumu ve İskandinav ülkeleri ile işbirliklerini güçlendireceklerini gösteren politikaları, üniversite-sanayi-hükûmet (üçlü sarmal) modelini örnek alarak uygulayabileceklerini göstermektedir. Elbette üçlü sarmal modelinin daha kolay bir şekilde uygulanabilmesi için COVID-19 pandemisinin kontrol altına alınması gerekmektedir.

Baltık Ülkeleri (Letonya, Litvanya ve Estonya) aşı turizmi kapsamında turistlerin aşı yaptırma niyetleri ve COVID-19 pasaportu çıkarma amacıyla ülkelere seyahat etmelerine olanak sağlamaktadır. Birçok ülke gibi Baltık Ülkeleri de toplam nüfuslarının çok üzerinde aşı stoku yapmaya başlamıştır. Aşı stoku ile ülkeler kendi yurttaşları için aşıları garantilemek, turist sayısındaki artışı sürdürülebilir bir düzeyde tutmak ve aşuya olan talebin birim fiyatı üzerinde kurduğu baskıdan dolayı artış oranlarından istifade etmek amacıyla yatırım yapmaktadır.

Çalışmada, Baltık Ülkeleri için COVID-19 pandemisi dönemi sonrası aşı turizmi kapsamında 2021-2030 yıllarını kapsayacak 10 yıllık bir bölgesel turizm kalkınma planı ve stratejisi “Avrupa Biyoçeşitlilik Stratejisi 2030”, “Baltık Denizi Bölgesi’nin 2030 Vizyonu”, “Estonya 2030 Dış Politika Strateji Raporu”, “2030’a Kadar İklim Değişikliğine Uyum Kalkınma Planı”, “Estonya’da İklim Değişikliğinin Etkisi Raporu”, “Litvanya 2030 Vizyonu İlerleme Raporu” ve “BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” çerçevesinde açıklanmıştır.

Gelecekte yapılacak araştırmalar aşı turizmi ile aşı üretimi ve tedarik zinciri arasında ilişkilendirme yapmak suretiyle kamu sektörü – özel sektör ortaklıkları ve sektörlerarası/paydaşlararası işbirliklerine odaklanabilir. Bu bağlamda, küresel ilaç şirketlerinin turizm sektörü ve onun etkilediği diğer sektörlerle doğrudan veya dolaylı etkisinin ölçülmesi ve küresel aşı turizmi sisteminin ekonomi politığının karakteristikleri, belirleyicileri, etki faktörleri ve parametreleri araştırılabilir.

Kaynakça

- Aliu, D., Akatay, A. & Aliu, A. (2017). The influence of inter-stakeholders’ communication on university-industry collaboration. *Scholedge International Journal of Business Policy & Governance*, 4:78–86.
- Aliu, D., Akatay, A., Aliu, A., Eroglu, U. & Kaymaz, K. (2018). The effects of foreign scientists in support of EU structural funds framework and Triple Helix Model in south eastern european countries. *13th Organizational Studies Workshop*, Samos, 24-26 May 2018.
- Aliu, D. & Aliu, A. (2020). Leading organizations in information exchange: University - industry collaboration interfaces. *18th International Triple Helix Conference 2020 (THC2020)*, Tampere University, 15-17 June 2020, Tampere, Finland.
- Ashyrov, G., Alunurm, R., Pentus, K. & Vadi, M. (2019). The future of university-industry collaboration: Scenario analysis based on case of Estonia, *Knowledge Management Research & Practice*, (4), 421-435.
- Avlijaš, S. (2020). *Beyond neoliberalism? Revisiting the welfare state in the Baltic states*. *Europe-Asia Studies*, 72(4), 614–643.

- Alpay, E. (2019). Hak ve özgürlük gazetesinin Bulgaristan'da Türk kimliğinin şekillenmesindeki rolü (1991 – 1995). *Turkish Studies*, 14(7), 3615-3629. <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.29444>
- Cai, Y. & Etzkowitz, H. (2020). Theorizing the triple helix model: Past, present and future. *Triple Helix*, 1-38. <https://doi.org/10.1163/21971927-bja10003>
- Chua, B. L., Al-Ansi, A., Lee, M. J. & Han, H. (2020). Tourists' outbound travel behavior in the aftermath of the COVID-19: Role of corporate social responsibility, response effort, and health prevention. *Journal of Sustainable Tourism*, <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1849236>
- Cottrell, S. & Cottrell, J. R. (2015). The state of tourism in the Baltics. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 15(4): 321–326.
- Eglitis, D. S. & Ardava, L. (2012). The politics of memory: Remembering the Baltic way 20 years after 1989. *Europe-Asia Studies*, 64(6): 1033–1059.
- Estonian Public Broadcasting, (2021). Vaccine map: European Union vaccination rate above 2 percent. <https://news.err.ee/1608089377/vaccine-map-european-union-vaccination-rate-above-2-percent>
- Etzkowitz, H. (2008). *The Triple Helix: University-Industry- Government Innovation in Action*. New York/London: Routledge.
- Etzkowitz, H., Webster, A., Gebhardt, C. & Terra, B.R.C. (2000a). The future of the university and the university of the future: evolution of ivory tower to entrepreneurial paradigm. *Research Policy*, 29:313–330.
- Etzkowitz, H., Schuler, E. & Gulbrandsen, M. (2000b). The evolution of the entrepreneurial university. In: Merle J. & Hellström, T. (Eds.). *The Future of Knowledge Production in the Academy*. The Society for Research into Higher Education & Open University Press.
- Etzkowitz, H. & Zhou, C. (2018). *The Triple Helix: University-Industry-Government Innovation and Entrepreneurship*. (2nd ed.) New York/London: Routledge.
- Gee, K., Kannen, A. & Heinrichs, B. (2011). *Baltic Sea Plan Vision 2030: Towards the Sustainable Planning of Baltic Sea Space*. Hamburg: Helmholtz-Zentrum Geesthacht.
- Gössling, S., Scott, D. & Hall, C. M. (2021). Pandemics, tourism and global change: A rapid assessment of COVID-19, *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1): 1–20.
- Hall, C. M., Scott, D. & Gössling, S. (2020). Pandemics, transformations and tourism: Be careful what you wish for. *Tourism Geographies*, 22(3): 577–598.
- Haywood, M. (2020). A post COVID-19 future - tourism re-imagined and re-enabled. *Tourism Geographies*, 22(3): 599–609.
- Inácio, M., Karnauskaitė, D., Baltranaite, E., Kalinauskas, M., Bogdzevič, K., Gomes, E. & Pereira, P. (2020). Ecosystem services of the Baltic Sea: An assessment and mapping perspective. *Geography and Sustainability*, 1(4): 256–265.
- Jeon, C.Y. & Yang, H.W. (2021). The structural changes of a local tourism network: comparison of before and after COVID-19. *Current Issues in Tourism*, <https://doi.org/10.1080/13683500.2021.1874890>
- Johannsen, L. (2020). Political culture in the Baltic states: Between national and European integration. *Journal of Baltic Studies*, 51(2): 291–293.

- Kennedy, R. (2021). Coronavirus: Latvia has sacked its health minister and the PM's interim choice said 'Nē' - what now? <https://www.euronews.com/2021/01/07/coronavirus-latvia-has-sacked-its-health-minister-and-the-pm-s-interim-choice-said-ne-what>
- Lapointe, D. (2020). Reconnecting tourism after COVID-19: the paradox of alterity in tourism areas. *Tourism Geographies*, 22(3): 633–638.
- Lavrinenko, O., Ohotina, A., Tumalavicius, V. & Pidlisna, O.V. (2016). Assessment of partnership development in cross-border regions' innovation system (Latvia-Lithuania-Belarus). *Journal of Security and Sustainability Issues*, 6(1): 155–166.
- Lew, A. A., Cheer, J. M., Haywood, M., Brouder, P. & Salazar, N. B. (2020). Visions of travel and tourism after the global COVID-19 transformation of 2020. *Tourism Geographies*, 22(3): 455–466.
- Leydesdorff, L. (2003). A methodological perspective on the evaluation of the promotion of university-industry-government relations. *Small Business Economics*, 20: 201–204.
- Lööf, H., Heshmati, A., Asplund, R. & Naas, S.O. (2001). Innovation and performance in manufacturing industries: A comparison of the Nordic countries. *SSE/EFI working paper series in economics and finance*, No. 457.
- Mets, T., Andrijevskaja, J., Varblane, U. (2008). The role of the University of Tartu in the development of entrepreneurship in the region of South Estonia. *Int. J. Entrepreneurship and Innovation Management*, 8(6): 648–664.
- Murashova, E. & Loginova, V. (2017). University-industry interactions trends in the Baltic sea region: A bibliometric analysis. *Baltic Journal of European Studies Tallin University of Technology*, 7(2): 28–58.
- Polyzos, S., Samitas, A. & Spyridou, A. E. (2020). Tourism demand and the COVID-19 pandemic: an LSTM approach. *Tourism Recreation Research*, <https://doi.org/10.1080/02508281.2020.1777053>
- Prideaux, B., Thompson, M. & Pabel, A. (2020). Lessons from COVID-19 can prepare global tourism for the economic transformation needed to combat climate change. *Tourism Geographies*, 22(3): 667–678.
- Public Broadcasting of Latvia (LSM) (2021). Latvia decides to buy 1.4 million additional doses of Covid-19 vaccine. <https://eng.lsm.lv/article/society/health/latvia-decides-to-buy-14-million-additional-doses-of-covid-19-vaccine.a388254/>
- Republic of Estonia, Ministry of the Environment, (2017). Climate change adaptation development plan until 2030. https://www.envir.ee/sites/default/files/national_adaptation_strategy.pdf
- Republic of Estonia, Ministry of Foreign Affairs (2020). Estonian foreign policy strategy 2030. https://vm.ee/sites/default/files/Estonia_for_UN/Rasmus/estonian_foreign_policy_strategy_2030_final.pdf
- Renaud, L. (2020). Reconsidering global mobility–distancing from mass cruise tourism in the aftermath of COVID-19. *Tourism Geographies*, 22(3): 679–689.
- Salvamani, S., Tan, H. Z., Thang, W. J., Ter, H. C., Wan, M. S., Gunasekaran, B. & Rhodes, A. (2020). Understanding the dynamics of COVID-19; implications for therapeutic intervention, vaccine development and movement control. *British Journal of Biomedical Science*, 77(4): 168–184.

- Schulte, J. & Pettersson, J. (2020). The BSPC rapporteurs on sustainable tourism in the Baltic sea region. http://www.bspc.net/wp-content/uploads/2020/10/BSPC_WorkingGroupSustainableTourism_2020.pdf
- Seyfi, S., Hall, C. M. & Shabani, B. (2020). COVID-19 and international travel restrictions: the geopolitics of health and tourism. *Tourism Geographies*, <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1833972>
- Solesvik, M.Z. (2017). The triple helix model for regional development and innovation: Context of Nordic countries. *Forum Scientiae Oeconomia*, 5(4): 5–21.
- Standaert, B. & Rappuoli, R. (2017). How comprehensive can we be in the economic assessment of vaccines? *Journal of Market Access & Health Policy*, 5(1): 1-16.
- Sužiedėlis, S. (1989). The molotov-ribsbentrop pact: The documents. *Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences*, 35(1), http://www.lituanus.org/1989/89_1_03.htm
- The Baltic Times, (2021). Estonia ahead of Latvia, lagging behind Lithuania in vaccinations. https://www.baltictimes.com/estonia_ahead_of_latvia_lagging_behind_lithuania_in_vaccinations/
- The Office of the Government of the Republic of Lithuania (2012). Lithuania's progress strategy: Lithuania 2030. https://lrv.lt/uploads/main/documents/files/EN_version/Useful_information/lithuania2030.pdf
- The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2019). *OECD Environmental Performance Reviews: Latvia 2019*. Paris: OECD.
- The Republic of Latvia, Ministry of Foreign Affairs, (2021a). The Baltic way that moved the world, August 23, 1989. https://www.latvia.eu/sites/default/files/media/files/The_Baltic_Way_20.pdf
- The Republic of Latvia, Ministry of Foreign Affairs, (2021b). Early registration for vaccination against Covid-19. <https://manavakcina.lv/>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) (2021). The Baltic way: Human chain linking three states in their drive for freedom, 1989. http://www.thebalticway.eu/wp-content/uploads/2014/06/Notes_PPT_Baltic-Way_UNESCO_LNC_2014_eng_logo.pdf
- University of Oxford Global Change Data Lab (2021). Our world in data, statistics and research: Coronavirus (COVID-19) vaccinations. <https://ourworldindata.org/covid-vaccinations>
- Vaishar, A. & Št'astná, M. (2020). Impact of the COVID-19 pandemic on rural tourism in Czechia Preliminary considerations. *Current Issues in Tourism*, <https://doi.org/10.1080/13683500.2020.1839027>
- Yeh, S. S. (2020). Tourism recovery strategy against COVID-19 pandemic. *Tourism Recreation Research*, <https://doi.org/10.1080/02508281.2020.1805933>

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: 1. Yazar/First author %60, 2. Yazar/Second author %20 3. Yazar/Third author %20
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).